

ANALYSE VAN DE GERECHTELIJKE PROCEDURE IN DE KASSELRIJ OUDBURG IN DE XVIIIe EEUW

door

Els OTTE

Deze bijdrage over de 18de eeuwse gerechtelijke procedure kadert in het breder studieterrain van de misdadigheid in de kasselrij Oudburg¹.

De duur, de omvang, het aantal verklaringen en de bewijsvoering van een zaak weerspiegelen tot op zekere hoogte het belang dat de magistraten hechten aan de gepleegde misdrijven en getuigen van de moeilijkheidsgraad van bepaalde dossiers. Ze tonen aan waarop de rechters zich steunen om een vonnis te vellen: „Ze belichten de genese van de beslissing van de justitie”². Tevens illustreren ze op treffende wijze de werking en de strategie van het gerechtelijk apparaat op het einde van het Ancien Régime.

Om de concrete werkwijze van de Oudburgse leenmannen te achterhalen, hebben we ons gebaseerd op de procesbundels van twee steekproeven, de periodes 1715 - 1724 en 1775 - 1784³. We willen een eventuele relatie ontdekken tussen de aard van een misdrijf en de manier waarop een zaak beslecht wordt. Ook willen we onderzoeken of er enige evolutie merkbaar is en of de klassieke opvattingen over de 18de eeuwse rechtspraak stroken met onze bevindingen.

We behandelen achtereenvolgens het aantal processen, de duur, de omvang en het aantal getuigen en slachtoffers van een proces en tenslotte de bewijsvoering en de verdediging. Waar mogelijk vergelijken we met gegevens uit andere studies.

1. AANTAL PROCESSEN

In de eerste periode (1715 - 1724) komen amper 32 zaken voor in de „registers crimineel”⁴. Hiervan worden er 24 (= $\frac{3}{4}$) afgesloten met een vonnis, terwijl van 8 processen (= $\frac{1}{4}$) geen duidelijk eindpunt te vinden is. In die 32 processen worden 47 beklaagden voorgeleid (32 mannen en 15 vrouwen), van wie er 35 (ca. $\frac{3}{4}$) veroordeeld of vrijge-

(1) E. Otte, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling aan de R.U.G., 1986. Met onze oprechte dank aan Dr. H. Soly.

(2) J. Lorgnier, R. Martinage, 'Procédure criminelle et répression devant la maréchaussée de Flandres (1679-1790)', in: *Revue historique de droit français et étranger*, 2 (1981), p. 187.

(3) In deze twee steekproeven hebben we de gekende criminaliteit en de procedurewijze onderzocht van de periodes 1715-1724 en 1775-1784 a.h.v. de 'Régistres sentences criminelles', RAG., fonds Oudburg nrs. 2230, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246.

(4) RAG., Fonds Oudburg, 'Régistres sentences criminelles', nr. 2230.

sproken zijn (20 mannen en 15 vrouwen). Hoe het met de andere personen afgelopen is, kan niet uit de archiefstukken afgeleid worden.

De tweede steekproef (1775 - 1784) levert meer gegevens op⁵. Van de 73 processen uit de registers zijn er 37 (ca. 1/2) die met een uitspraak afgesloten zijn. Over 75 beschuldigen is informatie bekend; 45 (= 60 %) onder hen worden gevonnist, maar van de overige 30 zijn we elk spoor bijster.

Opvallend is de verdubbeling van het totaal aan processen tussen 1715 - 1724 en 1775 - 1784. Hieruit besluiten tot een stijging van de criminaliteit zou al te voorbarig zijn. In deze uiteenzetting over de procedure zou een bespreking van de delicten en de economische, politieke en sociale factoren die een criminaliteitspatroon beïnvloeden, ons te ver van de centrale probleemstelling afleiden⁶. Wel belichten we in wat volgt enkele facetten die deze vermenigvuldiging van het aantal rechtszaken kunnen verklaren.

Het dient opgemerkt te worden dat de gegevens van de eerste steekproef fragmentarischer en bijgevolg onvollediger zijn dan die van de tweede. Van een aantal processen uit de registers zijn belangrijke aanvullingen teruggevonden in losse archiefbundels⁷. Blijkbaar werden niet alle akten die in het klad opgesteld zijn in de registers overgeschreven. Waarschijnlijk zijn veel paperassen verloren gegaan. Toch menen we niet dat er volledige processen verdwenen zijn, aangezien in de losse stukken geen nieuwe zaken voorkomen. Enkel aanvullende verklaringen of correspondentie over processen die reeds in de registers vermeld staan, zijn bewaard in die aparte bundels.

Maar lacunes in het bronnenmateriaal kunnen bezwaarlijk als enige verklaring ingeroepen worden. Men mag niet uit het oog verliezen dat de bevolking van de Oudburg in de loop van de 18de eeuw bijna verdubbeld is⁸. Het aantal misdrijven per duizend inwoners is niet opvallend gestegen: voor de periode 1715 - 1724 zijn jaarlijks 0,22 delicten per duizend inwoners gekend; voor 1775 - 1784 bedraagt deze index 0,24. Wanneer we echter de bestrafte misdrijven als uitgangspunt nemen, bekomen we een ander resultaat: 0,18 per duizend inwoners in 1715-1724 en 0,15 per duizend inwoners in 1775 - 1784. In de tweede steekproef zijn duidelijk veel meer misdrijven onbestraft gebleven⁹.

(5) *Ibidem*, nrs. 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246.

(6) Hiervoor verwijzen we naar onze licentiaatsverhandeling: E. Otte, *Op. cit.*, pp. 58-74.

(7) RAG., Fonds Oudburg, Liasse-Procès criminels 1700-1728, nr. 2493; Liasse-Procès criminels 1708-1720, nr. 2510; Liasse-Procès criminels 1709-1728, nr. 2517; Liasse-Procès criminels contre Christophe Van Vlaenderen, 1716, nr. 2548.

(8) D. Berten en D. De Clercq vermelden resp. 45.341 en 45.601 inwoners in 1709. (D. Berten, *Coutume du Vieuxbourg de Gand*, 1904, deel I, p. 62. D. De Clercq, 'De volkstelling van 1709 in de Oudburg van Gent', in: *Tijdschrift van de heemkundige kring van de Oudburg*, (1981-1982), p. 26). Uit de telling van 1792 weten we dat de bevolking op dat tijdstip bijna verdubbeld is tot 88.021 inwoners. (RAG., Fonds Oudburg, Liasse, états délivrés par les différentes communes de la châtellenie constatant le nombre des habitants qui se trouvaient dans les communes respectives, 1792', nr. 144).

(9) E. Otte, *Op. cit.*, p. 57-58.

Met andere woorden : op het einde van de 18de eeuw verschijnen veel meer gevallen voor de rechtbank, maar procentueel wordt een kleiner aantal zaken opgelost¹⁰. De processen waarvan ons geen oplossing of eindpunt bekend is, kunnen op verschillende manieren afgehandeld zijn.

Ten eerste is het mogelijk dat het proces wel degelijk voortgezet is, maar dat de schriftelijke neerslag ervan aan ons oog onttrokken is. Dit kan gebeuren wanneer de griffier de registratie verder gezet heeft op losse bladen in plaats van in de registers. We vermoeden dat er een deel van deze belangrijke papieren verloren gegaan zijn of onder een andere — ons niet bekende — rubriek geklasseerd zijn.

Er is een tweede mogelijkheid om de serie onopgeloste zaken te verklaren. Waarschijnlijk zijn een aantal processen die aangevat zijn niet afgewerkt, omdat de materie niet belangrijk genoeg geacht wordt door de leenmannen of omdat de aanklacht ingetrokken is. Het is ook mogelijk dat het gerecht beslist niet verder te vervolgen omdat het misdrijf op de keper beschouwd toch niet zo zwaar blijkt te zijn. Bovendien hebben we de indruk dat in sommige gevallen een niet gekende afloop van een proces gelijk staat met vrijspraak. Het „slaecken” van een gevangene wordt meestal maar heel terloops en bondig in de registers vermeld en we menen dat er vrijspraken gebeurd zijn die helemaal niet in de dossiers geregistreerd staan.

Een derde reden om een procedure aan de kant te schuiven, kan onbevoegdheid zijn. Het leenhof van de kasselrij Oudburg heeft misschien bepaalde gevallen doorgespeeld aan andere hoven (andere kasselrijhoven, kerkelijke rechtbank, Raad van Vlaanderen, militaire justitie...) zonder dat hiervan melding is gemaakt in de boeken.

Een laatste bedenking bij het cijfer van de gekende maar niet-bestrafte criminaliteit is de vraag naar de efficiëntie van het gerechtelijk apparaat. In sommige processen blijkt duidelijk dat het onderzoek strop zit, omdat de schuldige van een misdrijf niet kan gevonden worden of zelfs totaal onbekend is aan het gerecht.

Over de manier waarop het onderzoek zelf gebeurt, hebben we, behoudens de verhoren, bitter weinig informatie. Wel blijkt uit de correspondentie dat andere, naburige hoven gecontacteerd worden om gezochte individuen op te sporen of om inlichtingen te verschaffen over een eventueel gerechtelijk verleden. We kunnen geen uitspraak doen over de al dan niet doeltreffende werking van de repressie in de kasselrij Oudburg, maar een zeker onvermogen bij het opsporen van misdadigers en bij het oplossen van gepleegde misdrijven, blijkt toch meegespeeld te hebben in het bepalen van het aantal onopgeloste zaken.

Aan het einde van de eeuw zijn relatief meer misdrijven onbestraft gebleven dan in 1715 - 1724. Voor een verklaring van dit fenomeen tasten we in het duister. Wel hebben we uit de archiefstukken afgeleid dat in de eerste steekproefperiode de registratie in het „register crimineel” vaak pas begint wanneer het onderzoek zich reeds in een vrij ver gevor-

(10) Voor meer cijfergegevens over de verhouding bestrafte - gekende criminaliteit, zie E. Otte, *Op. cit.*, pp. 74-80.

derd stadium bevindt. Misschien zijn zaken die deze fase niet bereikt hebben geschift en nooit in de boeken opgetekend.

2. DUUR VAN DE PROCESSEN

De duur van de procedure is vrij belangrijk, temeer wanneer men bedenkt dat de beschuldigde — schuld of onschuld in het midden gelaten — al die tijd opgesloten zat in een cel van het Gravensteen. Artikel 36 van de Oudburgse costuimen geeft de baljuw immers zeer ruime bevoegdheden om tot voorarrest van een verdachte over te gaan. Wanneer deze verdachte onschuldig blijkt te zijn, wordt hij vrijgelaten, maar moet hij wel de kosten van zijn 'logement' betalen, tenzij hij insolvable is. De gevaarlijk geachte verdachten worden in het Gravensteen in de „donckere putten" neergelaten¹¹.

Vooraf merken we op dat in de registers nooit een aanklacht of een proces verbaal voorkomt; hoogstens wordt vermeld wanneer de beklaagde gearresteerd is. Als tijdslijmieten om de duur van de processen te berekenen, namen we de datum van de eerste akte (verklaring, getuigenis, of ondervraging) en deze van het vonnis.

Het aantal onvolledige processen, waarvan begin- en/of einddatum ontbreekt, ligt in de eerste periode (31,3 %) lager dan in de tweede (45,2 %).

Bij de processen waarvan wel het volledig verloop gekend is, is de duur uiteenlopend. Het kortste rechtsgeding neemt 1 dag in beslag, het langste 577 dagen. Gemiddeld duurt een procedure in de eerste steekproefperiode 70,4 dagen en in de tweede 87 dagen. De duur van een proces mag volgens het „Eeuwig Edict" van 1611 de zes maanden niet overschrijden¹². De „Stiel Crimineel" (1570) stelt een maximum termijn van twee jaar voorop voor de zware misdaden¹³.

In de periode 1715 - 1724 (tabel 1) zijn de processen van minder dan 15 dagen overheersend (ca. 1/3), terwijl de processen met een duur van 16 dagen tot 1 maand, en deze die over meer dan 3 maand gespreid zijn telkens 1/8 vertegenwoordigen.

In het decennium 1775 - 1784 (tabel 1) zijn de processen van lange duur (meer dan 3 maand) het frequentst (17,8 %). Ook kortere procedures komen vrij vaak voor: 1 tot 15 dagen en 16 dagen tot 1 maand elk 11 %.

Welke misdrijven geven aanleiding tot een spoedprocedure en welke worden langdurig uitgepluisd? (zie bijlage 1).

Wat de eerste steekproef betreft, is er een duidelijk onderscheid waar te nemen tussen de misdrijven die op korte termijn (minder dan 15 dagen) opgelost worden en deze die in een langere procedure verwickeld geraken.

(11) D. Berten, *Op. cit.*, p. 400.

(12) *Placcaert-boecken van Vlaenderen*, II, 'Eewig Edict', 12 juli 1611, p. 748, art. XL.

(13) *Ibidem*, 'Stiel Crimineel', 9 juli 1570, V, p. 168, art. LXXI.

Tabel 1: *Duur van het proces, 1715-1724; 1775-1784*

Duur	Aantal processen	
	1715-24	1775-84
1-15 dagen	10	8
16 dagen - 1 maand	4	8
1 - 2 maanden	2	5
2 - 3 maanden	2	6
+ 3 maanden	4	13
niet duidelijk	10	33
Totaal	32	73

De rechtbank besteedt niet veel tijd aan : iemand die banbreuk gepleegd heeft (zonder bijkomende delicten) ¹⁴, landlopers ¹⁵, bedelaars ¹⁶, een landloper die een „neusdoeck” gestolen heeft ¹⁷, een bedelaar die schuldig bevonden is aan banbreuk en een kleine diefstal ¹⁸, iemand die betrapt is bij het jagen op verboden terrein en die met zijn geweer bedreigd heeft ¹⁹ en tenslotte iemand die op twee plaatsen kleren gestolen heeft ²⁰. Het is duidelijk dat het hier om pekelzonden gaat in vergelijking met wat de beschuldigten in een langdurig proces ten laste wordt gelegd. Daar gaat het om vier gevallen : een man heeft een borgtocht vervalst en brand gesticht in het huis van zijn schoonvader (vooral de rompslomp met de notariële akten doet het onderzoek uitlopen tot 577 dagen) ²¹; iemand heeft ingebroken en gestolen en staat bovendien bekend als een persoon die te pas en vooral te onpas mensen bedreigt ²²; het oprollen van een bende die een reeks diefstallen met inbreuk en een doodslag op haar aktief heeft vergt ook een langdurige procedure ²³; en een bedelaar - dief die bovendien geweld gebruikt en een valse naam heeft opgegeven aan de rechters, wordt evenmin op enkele dagen gevonnist ²⁴.

Zoals hoger aangestipt, worden de processen van lange duur procentueel talrijker in de tweede steekproefperiode. Vooral zware vermogensdelicten zoals „domestique dieften” ²⁵, roofovervallen ²⁶, diefstallen eventueel met

(14) Proces nr. I 9 (Voor de referenties van de processen verwijzen we naar de lijst in bijlage 2).

(15) Processen nrs. I 14, I 22, I 24, I 25, I 30.

(16) Proces nr. I 29.

(17) Proces nr. I 27.

(18) Proces nr. I 31.

(19) Proces nr. I 13.

(20) Proces nr. I 18.

(21) Proces nr. I 12.

(22) Proces nr. I 4.

(23) Proces nr. I 15.

(24) Proces nr. I 20.

(25) Proces nr. II 2.

(26) Proces nr. II 64.

inbraak²⁷ en oplichterij²⁸ krijgen een lang proces. Meestal hebben deze delinquenten meer dan één misdrijf gepleegd, zodat een opheldering van de zaak vanzelfsprekend meer tijd vraagt. Ook het doden van een pasgeboren baby²⁹ wordt zeer omzichtig behandeld. Voor een viertal zaken lijkt de lange duur echter minder logisch. Zo verloopt het proces over een banale herberggruzie³⁰ bijzonder traag, alsook de rechtspraak over een brutale messetrekker die de buurt weliswaar onveilig maakt, maar toch zelden echt toeslaat³¹. Een diefstal blijft lang onopgehelderd omdat de dader, die aan het gerecht bekend is, spoorloos verdwenen is en uiteindelijk dan maar bij verstek veroordeeld wordt³². Tenslotte krijgt een landloper die banbreuk gepleegd heeft een merkwaardig lang proces³³.

De korte processen van steekproef II behandelen zaken van dezelfde aard als deze in de eerste steekproef: landloperij³⁴, vagebonden die gestolen hebben³⁵, een deserteur³⁶ en huisvredebreuk³⁷.

Uit het onderzoek naar de criminaliteit in de kasselrij Oudburg³⁸ is gebleken dat landlopers aan het eind van de eeuw veel minder in de gerechtelijke administratie terug te vinden zijn. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het dalend aantal korte processen in de tweede steekproef, aangezien landlopers juist kortere procedures krijgen.

De duur alleen van een proces verklaart echter nog maar een klein aspect van de manier waarop misstappen aangepakt werden. Een gerechtprocedure kan veel tijd in beslag nemen omdat ze een ingewikkelde of ernstige materie behelst. Soms echter kan er een meer „banale” reden zijn en belandt een proces een tijdje in de vergeethoek, omdat een ernstiger en urgenter probleem voorrang krijgt.

Het wordt duidelijk dat niet alleen de duur van een proces, maar ook de omvang, het aantal verklaringen e.d. onderzocht moeten worden. Maar alvorens de analyse verder te zetten, maken we een vergelijking met gelijkaardige gegevens uit andere studies. Het dient opgemerkt te worden dat de betrokken auteurs over de aanklachten konden beschikken (die voor de Oudburg niet teruggevonden zijn) en dat ze de duur van het proces vanaf die datum berekenen, zodat hun resultaten niet helemaal met de onze vergelijkbaar zijn.

J. Lorgnier en R. Martinage bestuderen het optreden van de „Marchaussée de Flandres”. Hoewel het hier gaat om een speciale vorm van ordehandhaving en rechtspraak, komen gelijkaardige aspecten voor. Zij

(27) Processen nrs. II 48, II 59, II 70.

(28) Proces nr. II 18.

(29) Proces nr. II 58.

(30) Proces nr. II 43.

(31) Proces nr. II 35.

(32) Proces nr. II 39.

(33) Proces nr. II 20.

(34) Processen nrs. II 21, II 27, II 36.

(35) Processen nrs. II 13, II 56.

(36) Proces nr. II 62.

(37) Proces nr. II 14.

(38) E. Otte, *Op. cit.*, p. 31 en 79.

berekenen de gemiddelde duur van de processen voor de „Maréchaussée” op 2 maand en vinden dit een zeer snelle afhandeling³⁹. De gemiddelde procesduur in de beide steekproeven van de Oudburg ligt inderdaad hoger (nl. respectievelijk 70,4 dagen en 87 dagen per proces). Aangezien deze cijfers gemiddelden zijn van getallen schommelend tussen 1 en 577 betekenen ze evenwel niet veel.

J.C. Gégot concludeert in zijn artikel over de 242 parochies van het baljuwschap Falaise aan het eind van de 18de eeuw⁴⁰ dat de gemiddelde duur van de processen 1,5 jaar is. Het langste proces nam er 5 jaar in beslag (omdat de betichte pas na 4 jaar gevonden werd). Hij stelt dat de duur van het proces schommelt, maar dat het overheersend karakter toch een relatieve traagheid is. Dit is volgens hem te wijten aan het feit dat het zolang duurt eer beschuldigten opgespoord zijn⁴¹.

Ook B. Boutelet constateert vrij langdurige processen in het gebied van Pont-de-l'Arche, eind 18de eeuw, vooral in vergelijking met de 17de eeuw. Waar de processen toen nog slechts gemiddeld 1 maand duurden, slepen ze aan het eind van het Ancien Régime verschillende maanden en soms ettelijke jaren aan⁴².

M.M. Champin, die de periode 1715 - 1765 bestudeert in de streek van Alençon, stelt eveneens een variabele duur vast, schommelend van enkele maanden voor gewelddaden tot meerdere jaren voor moorden en diefstallen⁴³.

3. OMVANG VAN HET PROCES EN AANTAL VERHOORDE SLACHTOFFERS EN GETUIGEN

Om de omvang van de processen te berekenen, hebben we ons niet gebaseerd op het aantal pagina's, maar op het aantal akten per proces en het aantal verklaringen die deze akten bevatten. Met verklaringen bedoelen we zowel de verhoren van de beschuldigten als de getuigenissen van slachtoffers en getuigen.

In de eerste steekproef komen gemiddeld 4,28 akten en 6,25 verklaringen per proces voor (tabel 2). Minstens 1 „actum” die 1 verklaring bevat, staat geregistreerd per proces; het grootste proces bestaat uit 17 akten met 23 verklaringen.

Het overgrote deel van de processen zit in de categorie van de weinig uitvoerige zaken, met name deze met 1 tot 5 akten en 1 tot 5 verklaringen. In meer dan de helft van de gevallen (nl. 17) wordt geen enkele getuige of slachtoffer opgeroepen (tabel 4). In 9 zaken worden naast

(39) J. Lorgnier, R. Martinage, *Op. cit.*, p. 197.

(40) J.C. Gégot, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise (XVII-XVIIIe siècle)', in: *Annales de Normandie*, 16 (1966), pp. 103-164.

(41) J.C. Gégot, *Ibidem*, pp. 114-115.

(42) B. Boutelet, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage du Pont d'Arche', in: *Annales de Normandie*, 12 (1962), p. 249.

(43) M.M. Champin, 'La criminalité dans le baillage d'Alençon', in: *Annales de Normandie*, 22 (1972), pp. 50-51.

Tabel 2: *Aantal verklaringen en akten per proces, 1715 - 1724*

Akten	Verklaringen	1 - 5	6 - 10	11 - 15	16 - 20	21 - 25
	1 - 5	22	-	-	-	-
	6 - 10	1	2	2	2	-
	11 - 15	-	-	-	2	-
	16 - 20	-	-	-	-	1

Tabel 3: *Aantal verklaringen en akten per proces, 1775 - 1784*

Akten	Verklaringen	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	...	71-75	76-80
	1 - 5	42	8	2	—	—	—	—		—	—
	6 - 10	—	3	8	—	1	—	—		—	—
	11 - 15	—	—	—	2	—	1	1		—	—
	16 - 10	—	—	—	—	1	—	2		—	—
	21 - 25	—	—	—	—	—	—	—		—	—
	26 - 30	—	—	—	—	—	—	—		—	—
	31 - 35	—	—	—	—	—	—	—		1	1

Tabel 4: *Aantal slachtoffers en getuigen, verhoord per proces, 1715 - 1724 en 1775 - 1784*

Aantal personen	1715 - 1724	1775 - 1784
0	17 ×	20 ×
1 - 5	9 ×	31 ×
6 - 10	4 ×	11 ×
11 - 15	2 ×	6 ×
16 - 20	—	2 ×
21 - 25	—	1 ×
...		
...		
...		
36 - 40	—	1 ×
41 - 45	—	1 ×

de beschuldigten niet meer dan 5 personen verhoord. Processen waar 6 of meer personen een verklaring afleggen, vormen een minderheid.

De tweede steekproef bevat niet alleen meer processen dan de eerste, maar de dossiers zijn ook omvangrijker. Gemiddeld bevatten ze 5 akten en 9,1 verklaringen per proces. Tabel 3 toont hoe uiteenlopend de aantallen zijn. De meeste zaken (nl. 42 of 57,5 %) blijven van beperkte omvang, met niet meer dan 5 akten en verklaringen. Ook de categorieën tot 10 akten en 15 verklaringen zijn flink vertegenwoordigd, terwijl een tweetal enorm uitvoerige processen meteen in het oog springen.

Dezelfde trend zien we bij het aantal verhoorde getuigen en slachtoffers van steekproef II (tabel 4). Waar steekproef I nog in de helft van de gevallen processen bevat zonder slachtoffers noch getuigen, is dat aantal in steekproef II gereduceerd tot 20 zaken (= 27,4 %). De meeste procedures (nl. 31 of 42,5 %) zijn opgebouwd uit verklaringen van 1 tot 5 personen. In een aanzienlijk aantal processen (nl. 17) zijn 6 à 15 personen verhoord. Uiteraard zijn de twee uitvoerigste processen ook hier met het meeste aantal getuigen en slachtoffers vertegenwoordigd.

Vermeldenswaardig is ook dat de verklaringen in steekproef II uitvoeriger en gedetailleerder zijn dan in steekproef I, waar de processen zeer concreet en ter zake een beknopt relaas geven van de belangrijkste feiten.

Alvorens besluiten te trekken, toetsen we de uitvoerigheid van de processen aan de aard van de delicten en aan de hiervoor besproken duur van de procedures (zie bijlage 1).

Van de 22 processen uit steekproef I met 5 of minder akten en verklaringen, handelen 6 zaken over landlopers en bedelaars die geen andere overtredingen begaan hebben ⁴⁴; 3 keer komt een diefstal voor, gepleegd door een bedelaar of een landloper ⁴⁵ en 2 keer hebben landlopers ook banbreuk gepleegd ⁴⁶. In de helft van de minst omvangrijke procedures komt dus een landloper of een bedelaar voor. De overige misdaden zijn kleine diefstallen ⁴⁷, banbreuken ⁴⁸, gevechten ⁴⁹, verboden jacht ⁵⁰, te vondeling leggen van een kind ⁵¹, roof ⁵² en een diefstal gepleegd door een deserteur ⁵³.

Soms, zoals in de drie laatste gevallen, wordt het geringe aantal verklaringen enkel veroorzaakt door het feit dat het proces onvolledig is. In sommige gevallen wordt verwezen naar verklaringen die opgenomen zijn in het dorp waar het misdrijf gepleegd is. Deze getuigenissen zijn ofwel verloren ofwel niet bewaard tussen de archiefstukken die wij doorgenomen

(44) Processen nrs. I 14, I 22, I 24, I 25, I 30.

(45) Processen nrs. I 17, I 27, I 31.

(46) Processen nrs. I 28, I 31.

(47) Processen nrs. I 1, I 8, I 18.

(48) Processen nrs. I 1, I 9.

(49) Processen nrs. I 3, I 11, I 19, I 21.

(50) Proces nr. I 13.

(51) Proces nr. I 23.

(52) Proces nr. I 16.

(53) Proces nr. I 32.

hebben. Het zijn ook precies deze zaken waar uiteraard geen juiste duur van gekend is.

De overige onderzoeken waar blijkbaar weinig papier aan besteed wordt, duren in 5 gevallen langer dan 2 weken (max. 32 dagen) en in 10 gevallen, minder dan 14 dagen.

Met de processen van langere duur, die over het algemeen zwaardere misdrijven behandelen, corresponderen dezen met de meeste akten en verklaringen.

De 17 processen waar noch slachtoffers noch getuigen aan het woord komen, behandelen zeer individuele delicten, zoals landloperij en banbreuk⁵⁴; naast herbergruzies en gevechten⁵⁵; diefstallen⁵⁶; een roof⁵⁷ en het te vondeling leggen van een kindje⁵⁸. Ook hier kan het afwezig blijven van getuigen of slachtoffers te wijten zijn aan de onvolledigheid van de dossiers.

De meeste slachtoffers en getuigen komen voor in twee procedures die vrij lang duren, nl. over een aanslepende vete tussen schoonzoon en schoonvader met een vervalste borgtocht en een brandstichting als sluitstuk⁵⁹, en over een inbraak en beledigingen en bedreigingen⁶⁰. Opvallend weinig personen (nl. 2) worden verhoord in het 339 dagen durend proces met 23 verklaringen dat verschillende diefstallen en een doodslag behandelt⁶¹. In de loop van dit proces wordt duidelijk dat het gerecht zich wel degelijk op getuigenverklaringen baseert, maar deze werden niet in het „register crimineel” genoteerd en zijn ook niet in de losse stukken terug te vinden.

Net zoals in de eerste steekproef handelen in de periode 1775 - 1784 de minst omvangrijke zaken over minder ernstige vergrijpen, ofwel betreft het onvolledige dossiers (Zie bijlage 1).

De duur van deze „slanke” procesdossiers is in 28 gevallen niet gekend omwille van de zojuist vermelde onvolledigheid. In deze categorie kunnen bijgevolg ernstiger zaken voorkomen, zoals een verdenking van moord, waarvan het onderzoek of de afloop ervan niet in de registers opgenomen is⁶².

De overige weinig omvangrijke processen duren in 6 gevallen minder dan 2 weken, in 2 gevallen 17 dagen, in 1 geval 32 dagen; en 2 processen nemen een langere periode in beslag (nl. 65 en 88 dagen).

Algemeen verloopt de verhouding duur-omvang voor de meer uitgebreide processen vrij parallel.

De twee opvallend omvangrijke processen gaan over diefstallen en

(54) Processen nrs. I 9, I 14, I 17, I 22, I 24, I 25, I 27, I 28, I 29, I 30, I 31.

(55) Processen nrs. I 3, I 10, I 19.

(56) Processen nrs. I 17, I 18, I 27, I 31.

(57) Proces nr. I 16.

(58) Proces nr. I 23.

(59) Proces nr. I 12.

(60) Proces nr. I 4.

(61) Proces nr. I 15.

(62) Proces nr. II 63.

heling door een groepje van vier gepleegd⁶³ en over drie landlopers die beschuldigd zijn van diefstallen, bedrog en roofovervallen⁶⁴. Het zijn tevens processen die veel tijd vergen, nl. respectievelijk 481 en 318 dagen.

Aan vergelijkingsmateriaal heerst op dit vlak een nijpend gebrek. Champin⁶⁵ en Boutelet⁶⁶ vermelden enkel een gemiddeld aantal pagina's. Hierop kan geen vergelijking gesteund worden omdat de grootte van de bladzijden en het geschrift van de griffier variabelen zijn die niet kunnen becijferd worden.

Gégot stelt vast dat er in de 18de eeuw gemiddeld een tiental getuigen opgeroepen worden. Soms loopt dat aantal zelfs op tot honderd personen. Algemeen zijn de verhoren talrijker en uitvoeriger dan in de 17de eeuw⁶⁷.

Lorgnier en Martinage berekenen dat er zelden minder dan vijf getuigen optreden, soms ca. 30. Een aanzienlijk deel hiervan komt echter vertellen „wat ze hebben horen vertellen” en levert dus geen wezenlijke bijdrage tot de oplossing van het probleem⁶⁸.

Elke vergelijking blijft moeilijk, omdat er zo'n belangrijk deel onvolledige processen is, waar we geen precieze aanwijzingen hebben over het aantal verklaringen, laat staan de totale omvang van het proces.

Het aantal getuigen en slachtoffers staat in nauw verband met het aantal verklaringen, maar ook het aantal keren dat de personen verhoord worden, is een belangrijk aspect dat zal worden besproken in het volgend deel over de bewijsvoering.

4. BEWIJSVOERING EN VERDEDIGING

Waarop baseren de magistraten zich om een reconstructie van de feiten op te bouwen? Worden concrete bewijsstukken ten tonele gevoerd of luistert de rechter enkel naar wat getuigen en slachtoffers komen vertellen en toetst hij deze beweringen aan de versie van de beklaagde? En wat kan de beschuldigde daar tegen inbrengen om zich te verdedigen? Op deze vragen trachten we een antwoord te vinden aan de hand van de procesarchivalia uit de twee steekproeven.

A. De bewijsvoering

De bekentenis is in de criminele rechtspraak van het Ancien Régime essentieel bewijsmateriaal. Wanneer een beklaagde niet bekend heeft, kan hij, volgens sommige wetten, niet ter dood veroordeeld worden. Om die bekentenis af te dwingen, kan de rechter in een procedure „extraordinem” de beklaagde doen martelen en zelfs misdaden doen bekennen die de

(63) Proces nr. II 48.

(64) Proces nr. II 64.

(65) M.M. Champin, *op. cit.*, p. 52.

(66) B. Boutelet, *op. cit.*, p. 149.

(67) J.C. Gégot, *op. cit.*, pp. 140-141.

(68) J. Lorgnier, R. Martinage, *op. cit.*, p. 189.

gemartelde nooit gepleegd heeft⁶⁹. De foltering is gereguleerd: bepaalde categorieën mensen (zoals kinderen, zwangere vrouwen, e.a.) kunnen er niet aan onderworpen worden, en een maximale duur is bepaald. Wie dus gedurende die vastgestelde tijdspanne de marteling kan doorstaan zonder te bekennen, heeft zijn hoofd gered. R. Van Caenegem stelt dat het moeilijk is de frequentie van het gebruik van de tortuur te bepalen en statistisch aan te tonen dat het martelen in de 18de eeuw afgenomen is⁷⁰. Voor de kasselrij Oudburg hebben we 4 gevallen van „scherp exaemen” teruggevonden, alle in de eerste helft van de 18de eeuw⁷¹. Ook L.-B. Mer stelt in zijn studie van de Bretoense, criminele procedure vast dat de folteringen in de tweede helft van de 18de eeuw als uitzonderingen kunnen beschouwd worden. Hij heeft voor de periode 1750 - 1780 onder ca. 6000 beschuldigten slechts 11 gevallen van tortuur vastgesteld⁷². Hieruit besluit hij terecht dat de magistraten, belast met het toepassen van een onmenselijke wet, getracht hebben de strengheid te temperen⁷³.

Pas met de Franse overheersing zijn martelpraktijken definitief uit onze wetteksten verbannen⁷⁴.

Minder drastisch en meer concreet bewijsmateriaal is er in geval van diefstal bijna altijd. De dief in kwestie heeft dikwijls gestolen spullen bij zich wanneer hij opgepakt wordt⁷⁵. Wanneer dit niet het geval is, probeert het gerecht te achterhalen wat er met de buit gebeurd is en tracht men zoveel mogelijk te recupereren. Vaak leidt het spoor naar edelsmeden, kleermakers, uitbaters van pandjeshuizen, herbergiers of personen voor wie, beroepshalve, de gestolen voorwerpen van enig nut kunnen zijn, of die met gestolen geldstukken betaald worden⁷⁶. Soms ook komt men terecht bij mensen die een kledingstuk, een lap stof of zelfs een koe voor een prijke van de dief hebben gekocht, zonder te weten — of zonder te willen weten — dat de prijs onder de marktwaarde ligt omdat het om andermans goed gaat⁷⁷. Zowel aan beschuldigten, slachtoffers en getuigen worden de ontvreemde zaken getoond en wordt uitdrukkelijk gevraagd of het wel dit voorwerp is dat hij of zij respectievelijk gegapt heeft, kwijt is of gezien heeft.

Het mes of het wapen dat een betichte gebruikt heeft, is een favoriet en onweerlegbaar bewijsstuk voor geweldsdelicten. Verschillende getuigen worden erbij geroepen om te achterhalen of het teruggevonden wapen dat-

(69) R.C. Van Caenegem, 'La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle', in: *Recueils de la société Jean Bodin*, XVII (1965), pp. 418-420.

(70) *Ibidem*, pp. 420-421.

(71) RAG., Fonds Oudburg, 'Régistres sentences criminelles', nr. 2234, f° 145R-146R, f° 179V e.v., f° 182R e.v., f° 194R e.v.

(72) L.-B. Mer, 'La procédure criminelle au XVIIIe siècle: l'enseignement des archives bretonnes', in: *Revue historique*, 274 (1985), p. 28.

(73) L.-B. Mer, *Ibidem*, p. 29.

(74) R.C. Van Caenegem, *op. cit.*, pp. 423-426.

(75) Bijvoorbeeld processen nrs. I 2, I 4, I 6, I 8, I 17, II 2, II 8, II 20, II 30, II 59, II 70, II 72, II 56.

(76) Bijvoorbeeld processen nrs. I 5, I 20, I 15, II 2, II 30, II 39, II 47, II 48, II 54.

(77) Bijvoorbeeld processen nrs. I 15, II 25, II 46, II 48, II 59.

gene is waarmee de geweldenaar toegeslagen of bedreigd heeft⁷⁸. Wanneer het wapen niet onmiddellijk teruggevonden wordt, proberen de leenmannen van de beklaagde te weten te komen waar het gezochte wapen verborgen is en sturen ze een commissie ter plaatse om het te zoeken⁷⁹. Ook in gevallen met minder bloedige afloop, wordt heel wat rond het wapen over en weer gepraat.

Ander bewijsmateriaal dat frequent voorkomt, is de kledij van de verdachte, zoals deze door de getuigen beschreven wordt. Wanneer de beschuldigde bij zijn arrestatie nog dezelfde plunje draagt als op de dag dat hij in verdachte omstandigheden gesignaleerd is, wordt het voor hem uiterst moeilijk om zijn onschuld staande te houden. De jongeman bijvoorbeeld, wiens kleren na de moord helemaal onder het bloed zaten en die vruchteloos heeft geprobeerd de vlekken eruit te wassen, mag dan nog zo halsstarrig beweren dat hij vaak een bloedneus heeft, de leenmannen laten zich niet in het ootje nemen⁸⁰. Ook het meisje dat volgens het gerecht haar pasgeboren kindje gedood heeft, valt door de mand: ze beweert dat ze buiten, na de bevalling, flauw gevallen is, de baby heeft laten vallen en een kwartier bewusteloos heeft gelegen. De valpartij is volgens haar het wezentje fataal geworden. Het meisje heeft er echter geen rekening mee gehouden dat het die avond hard regende en dat geen enkele getuige enig spoor van modder op haar kleed gezien heeft...⁸¹.

Bij moord of doodslag wordt het dode lichaam „grondig” (naar 18de eeuwse medische normen) onderzocht door „chirurgijnen”. Zij geven desgevallend een deskundige beschrijving van de manier waarop de onfortuinlijke aan zijn eind gekomen is⁸². Ook bij minder ernstige slagen en verwondingen wordt een dokter of iemand die de gewonde verzorgd heeft, opgeroepen om de ernst van de toestand van de patiënt te beschrijven⁸³.

Laatstgenoemde „bewijsstukken” zijn eigenlijk al getuigenverklaringen. Uit de processen blijkt duidelijk hoe cruciaal het verhaal van de slachtoffers en de getuigen is bij de reconstructie van de feiten. Vragen aan beschuldigen gesteld zijn duidelijk opgesteld aan de hand van dit verhaal. Het relaas van de slachtoffers en de getuigen wordt in vraagvorm omgezet en de beschuldigde wordt verondersteld desgewenst met ja of nee te antwoorden of een woordje uitleg te geven.

Ook A. Margot stelde deze werkwijze vast voor de rechtspraak in het baljuwschap Mamers. Hij stelt bovendien: „Les interrogations n'appor- tent, en général, pas d'éléments déterminants. C'est surtout au vu des témoignages que nos juges tentent de déterminer l'innocence ou la culpabilité du prévenu”⁸⁴.

(78) Bijvoorbeeld processen nrs. II 35, II 41, II 43, II 53.

(79) Bijvoorbeeld proces nr. II 41.

(80) Proces nr. II 41.

(81) Proces nr. II 58.

(82) Bijvoorbeeld processen nrs. II 41, II 63.

(83) Bijvoorbeeld processen nrs. II 22, II 29, II 35.

(84) A. Margot, 'La criminalité dans le baillage de Mamers (1695-1750)', in: *Annales de Normandie*, 22 (1972), p. 221.

Een originele kijk op de waarde en de juistheid van de informatie die getuigen en slachtoffers aanbrengen en op mogelijke intimidatie die op deze personen zou drukken, vinden we bij L.-B. Mer. Hij betoogt dat de getuige niet alleen over het misdrijf vertelt, maar ook over zichzelf, zijn dagelijkse bezigheden, zijn reactie op het gebeurde, zijn problemen, e.d. De getuige 'raconte sa vie' in zeer eigen bewoordingen. Dit doet Mer veronderstellen dat de getuigen en de slachtoffers geen ingestudeerde lesjes opzeggen, maar spontane en zeer persoonlijke getuigenissen aanbrengen⁸⁵. Op basis van het — weliswaar beperkt — onderzoek over de Oudburg menen we ons te kunnen aansluiten bij deze opvatting.

Het aantal keer dat personen verhoord worden, het al dan niet ooggetuige zijn van de gebeurtenissen en het afleggen van een verklaring à charge of à décharge, zijn bijgevolg interessante gegevens om de procedure verder te bestuderen.

In steekproef I (tabel 5) wordt ruim 85 % van de beschuldigten niet meer dan 4 keer ondervraagd. Steekproef II (tabel 5) toont een gelijkwaardige situatie met 55 personen die 1, 2, 3 of 4 keer verhoord worden. De meeste beschuldigten worden slechts één keer ondervraagd. De enkelingen die 5 of meer keer op het matje geroepen worden, zijn meestal ook verantwoordelijk voor ernstige vergrijpen of meer ingewikkelde misdrijven.

Tabel 5: *Beschuldigten: aantal keer ondervraagd.*

Aantal x ondervraagd	1715 - 1724			1775 - 1784		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
1	15	9	24	27	3	30
2	5	4	9	9	2	11
3	3	-	3	4	2	6
4	3	1	4	7	1	8
5	3	-	3	2	-	2
6	1	-	1	1	-	1
7	1	-	1	1	-	1
8	-	1	1	4	-	4
9	1	-	1	-	-	-

Alle slachtoffers die in de periode 1715 - 1724 opgeroepen zijn, worden 1 keer ondervraagd. Aan het einde van de 18de eeuw worden er nog 61 slechts 1 keer verhoord, maar 24 personen worden nog een tweede keer teruggeroepen en 6 slachtoffers komen er zelfs 3 keer aan het woord. Dit wijst opnieuw in de richting van een uitvoeriger procedurewijze in steekproef II.

(85) L.-B. Mer, *op. cit.*, pp. 12-18.

Van de getuigen in 1715 - 1724 leggen 54 personen 1 verklaring af en 4 personen 2 verklaringen. Opnieuw moeten we eraan herinneren dat de informatie voor deze periode fragmentarischer is en dat er veel verwijzingen zijn naar niet teruggevonden getuigenissen. In de periode 1775 - 1784 leggen 245 getuigen (= 80,9 %) één enkele verklaring af, 49 personen (= 16,2 %) worden twee keer verhoord en van 9 personen (= 3 %) zijn drie verklaringen bewaard.

De slachtoffers zijn in 1715 - 1724 in 6 gevallen (= ruim $\frac{1}{4}$) ooggetuige van het kwaad hen aangedaan; 16 personen (= bijna $\frac{3}{4}$) hebben pas achteraf het misdrijf vastgesteld. In steekproef II ligt het percentage ooggetuigen bij de slachtoffers gevoelig hoger met 44 % (= 40 personen), 51 slachtoffers (= 56%) hebben de feiten niet zien gebeuren. Dit verschil kan te wijten zijn aan de aard van de misdrijven die in de verschillende periodes voorkomen, maar een onderzoek naar deze delicten zou ons in dit kader te ver leiden. Bovendien moet hier opgemerkt worden dat cijfers over de slachtoffers van steekproef I niet zondermeer te veralgemenen zijn voor het begin van de 18de eeuw, omdat we amper met 22 personen te doen hebben. Toevalsfactoren kunnen bijgevolg een essentiële rol spelen en elke verklaring voor de uiteenlopende percentages van de 2 steekproeven is op deze smalle basis te onzeker.

Een iets bredere, maar toch nog wankele, basis vormen de getuigen. In steekproef I zijn 15 (= 25,9%) personen ooggetuigen en hebben 43 (= 74,1%) getuigen de misdrijven zelf niet gezien. De getuigen van steekproef II vormen met dit patroon opvallend veel gelijkens: 81 (= 26,7 %) onder hen hebben de feiten met eigen ogen gezien, 222 (= 73,3 %) personen zijn geen ooggetuigen.

Het is niet zo dat personen die geen ooggetuige zijn per definitie minderwaardige informatie zouden aanbrenge. Soms komen ze wel enkel vertellen welke roddel in het dorp de ronde doet, maar dikwijls brengen ze waardevolle gegevens aan over de persoonlijkheid of het doen en laten van de beklagde, of verstrekken ze interessante aanvullingen over wat ze de beschuldigde vlak voor of vlak na het misdrijf hebben zien doen. Eén persoon zit blijkbaar niet op zijn plaats in de getuigenbank, want hij zegt over de ganse zaak niets af te weten...⁸⁶.

Lorgnier en Martinage stellen dat meer dan 30 % van de getuigen die voor de „maréchaussée” verschenen, geen ooggetuigen waren en minder belangrijke aanwijzingen gaven⁸⁷. Dit cijfer is opvallend laag in vergelijking met de percentages die we hoger vermeldden voor de Oudburg. Misschien is dit verschil te wijten aan het gehanteerde criterium: wij rekenden tot de ooggetuigen alleen de personen die het misdrijf zelf gezien hebben, die de beschuldigde als het ware betrappt hebben. Waarschijnlijk hebben Lorgnier en Martinage een bredere definitie voor ooggetuige gehanteerd; zij schrijven immers dat van 75% van de ooggetuigen „prati- quement aucun n'avait assisté à l'infraction et ils se bornaient à relater

(86) Proces nr. II 43.

(87) J. Lorgnier, R. Martinage, *op. cit.*, p. 189.

des évènements qui éclairaient de façon médiate l'enquête de la maréchaussée'⁸⁸.

B. De verdediging

De beklaagden hebben recht op steun van een jurist, maar ze kunnen hun raadsman niet zelf kiezen en mogen hem nooit onder vier ogen spreken⁸⁹. L.-B. Mer ziet in het „open gevangenisstelsel” een ideale gelegenheid om de verdediging voor te bereiden: advocaten of andere raadgevers konden de beklaagde in de gevangenis opzoeken⁹⁰. Concrete aanwijzingen in dat verband over de Oudburgse situatie hebben we echter niet beschikbaar.

Dat de beschuldigde getuigen ter verdediging kan oproepen door toedoen van een raadsheer, blijkt uit de verklaringen à décharge. In de eerste steekproef leggen 20 mensen (= 34,5 % van de getuigen) een getuigenis à décharge af, tegen 36 (= 62,1 %) getuigenissen ten laste. 2 personen stellen zich eerder neutraal op. In de tweede steekproef lijken de beschuldigten het al moeilijker te hebben: slechts 29 (= 9,6 %) verklaringen à décharge moeten het opnemen tegen 268 (= 88,4 %) verklaringen à charge. Ook hier kiezen enkele getuigen (nl. 6 of 2%) geen partij. De verhouding décharge - charge bedraagt dus in de eerste periode ca. 1/5 en in de tweede periode ca. 1/10. Bij Lorgnier en Martinage vinden we eveneens de verhouding van 1/5⁹¹.

De beschuldigde kan zich ook verdedigen door de hem ten laste gelegde feiten te ontkennen (tabel 6).

Tabel 6: *Verdediging van de beschuldigten*

	I	II	III	IV	V
1715 - 1724	23	15	7	1	3
1775 - 1784	21	28	9	2	5

I: bekend

II: ontkent

III: bekend sommige delicten, ontkent andere

IV: ontkent eerst, bekend tenslotte

V: niet duidelijk

Opm.: 1715 - 1724: 47 personen, waarvan 2 personen 2 processen krijgen, dus totaal = 49.

1775 - 1784: 63 personen, waarvan 2 personen 2 processen krijgen, dus totaal = 65.

(88) *Ibidem*, p. 189.

(89) D. Berten, *op. cit.*, pp. 401-402.

(90) L.-B. Mer, *op. cit.*, pp. 18-19.

(91) J. Lorgnier, R. Martinage, *op. cit.*, p. 189.

Sommige beschuldigen (7 in steekproef I en 9 in steekproef II) bekennen niet alle delicten waarvan ze beschuldigd zijn; meestal ontkennen ze die misdrijven waarvan geen precieze bewijzen zijn of waarvan ze niet op heterdaad betrappt zijn. Enkelen (1 in steekproef I; 2 in steekproef II) ontkennen aanvankelijk, maar geven toch toe wanneer de bewijzen onweerlegbaar blijken, of onder druk van marteling of van een lange opsluiting. In een aantal gevallen is het niet duidelijk hoe de beschuldigde zich opstelt. Het meest opvallend verschil tussen de beide periodes is het feit dat tussen 1715 en 1724 de meerderheid bekent (nl. 46,9 %) en in de tijdspanne 1775-1784 de meesten ontkennen (nl. 43,1 %). Dit kan aan de aard van de delicten liggen, of aan de manier waarop de betichte ondervraagd is. Misschien werd de beklagde aan het einde van de 18de eeuw minder geïntimideerd en kreeg hij meer kans om zich te verdedigen.

Voor de „maréchaussée” bekent 60 % en ontkent 40 % van de beschuldigen. Lorgnier en Martinage schrijven dit gedrag toe aan de intimidatie door de rechters en aan de verschillende verhoren die kort na elkaar afgenomen worden (zij brengen de personen die eerst ontkennen en later bekennen, blijkbaar onder in de categorie van de bekentenissen)⁹².

Aan het einde van de procedure (voor het vonnis) of na een reeks getuigenissen, wordt meestal aan de beschuldigde gevraagd of hij al die getuigen kent als „eerlijke lieden”. De beklagde kan de getuigen in diskrediet brengen door te beweren dat ze liegen, zoals Henricus De Bruycker en Joannes Damiaan Van Hamme die beweren dat de getuigen leugenaars zijn⁹³ of zoals Pieter Standaert, die uitroept: „(...) het sचेynt dat alle de commeren van Waerschoot uytgelaeten syn om sulcken valscheyt te deposeeren”⁹⁴. Theoretisch zouden deze getuigen voor meened kunnen vervolgd worden, maar blijkbaar wordt op dergelijke uitlatingen niet verder ingegaan en is het voorlezen van de namen van de getuigen een formaliteit zonder verdere betekenis. Wie het echter waagt de rechters van valsheid te beschuldigen, krijgt meestal een bijkomende straf, zoals een geseling of op de knieën vergiffenis vragen aan God en aan de justitie⁹⁵. De beschuldigde kan bij wijze van protest ook weigeren te ondertekenen na de opsomming van de getuigen⁹⁶. De meeste beschuldigen kunnen de getuigen echter niets ten laste leggen of kennen ze helemaal niet⁹⁷.

In de steekproeven komt één gratieverzoek aan het staatshoofd voor. Een aanslepende ruzie tussen twee burens ontardt in een doodslag. De vrouw van de beschuldigde neemt het initiatief om een brief naar de keizer te schrijven om deze ervan te overtuigen dat haar man slachtoffer geweest is van de uitdagingen van de gedode man. In de brief staat dat

(92) *Ibidem*, p. 190-191.

(93) Proces nr. II 48.

(94) Proces nr. II 66.

(95) Bijvoorbeeld proces nr. I 4.

(96) Bijvoorbeeld processen nrs. I 15, II 59.

(97) Bijvoorbeeld proces nr. II 44.

de beklaagde in het dorp bekend staat als een eerlijk en goed man en dat hij gehandeld heeft uit zelfverdediging. Acht personen, (waaronder de burgemeester, de onderpastoor, enkele schepenen en twee familieleden van de beklaagde) die dit gratieverzoek ondertekend hebben, worden verhoord. Hoe dit proces afloopt en of de keizer al dan niet op het verzoek is ingegaan, is niet duidelijk. Er is alvast geen vonnis teruggevonden ⁹⁸.

5. BESLUIT

In de inleiding van dit artikel vroegen we ons af of de concrete werkwijze van het kasselrijhof van de Oudburg te achterhalen is, welke relatie er bestaat tussen de aard van het misdrijf en de manier waarop een zaak aangepakt wordt en of er een evolutie merkbaar is in de loop van de 18de eeuw.

Wat de concrete werkwijze betreft, merkten we al op dat geen aanklachten teruggevonden zijn. Waarschijnlijk werden deze in het dorp waar het misdrijf plaatsvond, neergelegd bij de plaatselijke post van de „maréchaussée”. In andere gevallen is er van een aanklacht geen sprake, maar wordt een persoon gearresteerd omdat hij verdacht is van landloperij, of omdat hij betrap is op één of andere overtreding.

Op basis van de slachtoffers- en getuigenverklaringen opgenomen in het kasselrijhuis, wordt het verhoor van de beschuldigde, dat plaats heeft in de gevangenis van het Gravensteen, opgesteld. De beklaagde moet dus het relaas van de slachtoffers en de getuigen bekennen, ontkennen of aanvullen. Wanneer een persoon gearresteerd is zonder dat er getuigen of slachtoffers aan te pas gekomen zijn, wordt hij als eerste verhoord en probeert de justitie op basis hiervan getuigen op te sporen. Bij zeer individuele overtredingen, zoals landloperij, bedelarij of banbreuk (zonder bijkomende delicten) of bij vrij onbelangrijke misdrijfjes worden getuigen overbodig geacht. In de andere gevallen vormen de slachtoffers- en getuigenverklaringen, in samenspel met concrete bewijzen zoals gestolen spullen en wapens, de essentiële basis waarop de feiten gereconstrueerd worden en waarop de bewijsvoering opgebouwd wordt. Naar de motivatie van een beklaagde wordt zelden geïnformeerd.

Eens gearresteerd is iemand al „demi-coupable” ⁹⁹ en hij heeft het vrij moeilijk om zich te verdedigen, hoewel hem enkele kansen daartoe geboden worden. Getuigen à décharge oproepen kan het gewenste resultaat opleveren, maar blijkbaar is het niet gemakkelijk om de „reddende” personen naar Gent te halen, vooral in de tweede steekproefperiode. De andere verdedigingsstrategieën, zoals het afwijzen van de getuigen, ontkennen of een gratieverzoek richten aan het staatshoofd, blijken weinig efficiënt of worden nauwelijks gebruikt. Wanneer de leenmannen van schuld of onschuld overtuigd zijn, spreken ze een vonnis uit.

(98) Proces nr. II 60.

(99) J. Lorgnier, R. Martinage, *op. cit.*, p. 192.

Uit de steekproeven valt duidelijk af te leiden, dat de duur en de omvang van de processen erg kunnen variëren. In een spoedprocedure met weinig of geen getuigen vinden we delicten terug als landloperij, bedelarij, banbreuk, kleine eenmalige vermogensdelicten en herberggruzies waar personen bij betrokken zijn op wie geen andere verdenkingen rusten. Uitgebreider en langduriger processen behandelen in hoofdzaak gecombineerde misdrijven. Hiermee bedoelen we vermogensdelicten begaan door mensen die meer diefstallen op hun actief hebben ; geraffineerde oplichtingsaffaires ; roofovervallen ; en allerlei combinaties van landloperij, banbreuk en diefstal. Deze processen groeien gemakkelijk tot aanzienlijke proporties uit, omdat in de loop van de procedure steeds nieuwe misdrijven aan het licht komen en dus steeds andere getuigen moeten opgeroepen worden, en eventueel contacten met andere kasselrijhoven dienen gelegd te worden. De enkele moorden of doodslagen die voorkomen, laten niet toe een veralgemening voor de aanpak van deze misdaden op te stellen.

Een evolutie nagaan op basis van twee beperkte steekproeven is vrij gewaagd, maar toch kunnen we op de belangrijkste verschilpunten tussen de twee onderzochte decennia wijzen.

In 1775 - 1784 komen in de registers meer dan twee keer zoveel processen voor als in 1715 - 1724, maar hierbij dient opgemerkt te worden dat de bevolking in de Oudburg in de loop van de 18de eeuw ongeveer verdubbeld is.

De processen uit de tweede steekproef zijn uitvoeriger dan die uit de eerste : ze duren over het algemeen langer, er komen meer getuigen in voor, de slachtoffers en de getuigen worden frequenter verhoord, en hun verklaringen zijn gedetailleerder. Het feit dat er minder personen in de processen van steekproef I voorkomen kan ten dele liggen aan de lacunes in de bronnen, maar de beknoptheid van de getuigenissen kan niet door de toestand van het archiefmateriaal verklaard worden.

Op het einde van het Ancien Régime gaat men blijkbaar systematischer tewerk ; de „pointen ende tichten” aan de beschuldigten worden bijvoorbeeld ordelijker en meer doordacht opgesteld. Daartegenover staat echter dat in deze periode procentueel meer onafgewerkte processen voorkomen dan bij de aanvang van het Oostenrijks bewind.

Onverbidelijkheid, onmenselijkheid, wreedheid, willekeur, strengheid zijn woorden die vaak in de mond genomen worden wanneer men over de 18de eeuwse rechtspraak verhaalt. Toch blijkt uit de documenten van de Oudburgse processen dat duur en omvang van de procedure overeenstemt met de ernst — in de ogen van de Ancien Régime-maatschappij — van de misdrijven. De beklagde krijgt enige kansen zich te verdedigen en een aantal vrijspraken en onafgewerkte processen zou de doeltreffendheid van deze defensiemiddelen kunnen illustreren. Intimidatie en foltering zijn tot een minimum herleid.

Het is niet onze bedoeling met deze beweringen de 18de eeuwse justitie als een toonbeeld van rechtvaardigheid voor te stellen. De sancties

getuigen immers vaak van een extreme strengheid¹⁰⁰. We willen slechts enkele nuanceringen aanbrengen die bij de studie van de „registers crimineel” duidelijk geworden zijn.

(100) E. Otte, *op. cit.*, pp. 160-203.

BIJLAGE 1: Samenvattende tabel: omvang van het proces

Steekproef I: 1715 - 1724.

- I = Duur van het proces (dagen)
 II = Aantal akten
 III = Aantal verklaringen
 IV = Aantal slachtoffers + getuigen
 V = Naam van de beschuldigen

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
I 1	Banbreuk Diefstal	22	5	4	2	Servaes Goddyns (fs. Geeraert)
I 2	3 diefstallen Achterlaten van een kind	68	12	17	9	Marie Françoise Win- chiere (fa. Gros Jean)
I 3	Gevecht Ongeldig pasport	28	2	2	0	Reynier De Buck (fs. Reynier)
I 4	Diefstal Bedreiging/Belediging Protest bij straf	138	8	18	11	Jan Verhouvern (fs. Roulant)
I 5	Diefstal	81	8	15	9	Christoffel Van Vlaen- deren (fs. Jan)
I 6	Diefstal	86	7	5	2	Joseph De Rycke (fs. Francis)
I 7	Diefstal	50	?	9	4	Guille. Claeys (fs. Pieter)
I 8	Diefstal	21	3	3	1	Jan Martens (fs. Nicolaes)
I 9	Banbreuk	16	2	1	0	Christoffel Van Vlaen- deren (fs. Jan)
I 10	Landloperij Bedelarij Gevecht	38	6	6	0	Adriaen Vercruyssen (fs. Francis) Pieter Moreel (fs. Michiel)
I 11	Belediging Gevecht (T.o.v. en met baljuw)	?	1	3	3	?
I 12	Vervalsing van borg- tocht Brandstichting	577	12	19	13	Charles Antheunis (fs. Cornelis)
I 13	Verboden jacht bedreiging	6	1	3	2	Joannes Pauwels (fs. Andries)

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef I (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
I 14	"Egyptenaers"	4	1	2	0	Marie Jansens Catharina Henderscheyn (fa. Hendrick)
I 15	Diefstallen Doodslag	339	17	23	2	Andries Nonneman (fs. Andries) Christoffel De Clerck Jacob Seghers (fs. Jan) Jenne De Metsere (fa. Pieter)
I 16	Roof	?	2	2	0	Jacobus De Vos (fs. Jacobus)
I 17	Landloperij Bedelarij Diefstal	?	1	1	0	Laureijns Bisschop (fs. Jan)
I 18	Diefstal	14	2	3	0	Catharine Van Huffele (fa. Pieter)
I 19	Slagen/verwondingen	?	1	1	0	Pauwel Janssen (fs. Jan)
I 20	Diefstallen Bedelarij Geweld Valse naam	110	10	14	6	Jan Winckelmans (fs. Pieter)
I 21	Slagen/verwondingen	?	1	4	4	?
I 22	Landloperij	3	1	2	0	Marie Adriane De Moreda (fa. Guille.) Marie Anthonette De Moreda (fa. Guille.)
I 23	Kind te vondeling leggen	?	1	1	0	Adriaene Wouters
I 24	Landloperij	5	2	3	0	Marie Jenne (kent fami- lienaam niet) Joannes Jacobus
I 25	Landloperij	1	1	1	0	Joannes Janssens (fs. Jan)
I 26	Diefstal	?	9	20	10	Joannes Verbeecken (fs. Adriaen) Laureyns Goethals (fs. Lieven) Joannes Crombaut Jooris Bogaert (fs. Jan) Jaacques Van Vergaete)

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef I (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
I 27	Bedelarij	9	2	1	0	Jean Frans. Blain
I 28	Landloperij Banbreuk	32	3	3	0	Anne Marie (kent familienaam niet) Catharine Therese (kent familienaam niet)
I 29	Bedelarij	1	1	2	0	Abieghel Janssen (fa. Jacob) Lisebeth Pomereyck
I 30	Landloperij	1	1	3	0	Pierre Hiro (fs. Julien) Anthoine Denis Jaecques Coni
I 31	Bedelarij Diefstal Banbreuk	1	1	5	0	Abieghel Janssen (fa. Jacob) Elisabeth Janssen Joanne Heyndricqsen Steurman Baselmannen (?) Delphinus Sprot
I 32	Diefstal Desertie	?	4	4	1	Joannes Van Steckhuyse (fs. Willem)

Samenvattende tabel: omvang van het proces

Steekproef II: 1775 - 1784.

- I = Duur van het proces (dagen)
 II = Aantal akten
 III = Aantal verklaringen
 IV = Aantal slachtoffers + getuigen
 V = Naam van de beschuldigen

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
II 1	Slagen/verwondingen	?	2	3	3	?
II 2	"Domestique dieften"	114	12	27	17	Gillielmus Helskens (fs. Gille)
II 3	Man heeft zich in vrouw verkleed	?	2	4	3	Louis Bataille (fs. Jean Baptiste)
II 4	Diefstal	?	1	2	2	?
II 5	Bedelarij Landloperij Dronkenschap Beledigingen/ bedreigingen	42	5	7	5	Lieven Dierkens (fs. Piter)
II 6	Huisvredebreuk	?	1	2	2	?
II 7	Diefstal Bedelarij Landloperij "Bouleren" Banbreuk	32	5	5	3	Marie Françoise Vollaert (fa. Jan)
II 8	Diefstal Landloperij Prostitutie	58	5	6	3	Elisabeth Seselle (fa. Jan)
II 9	Landloperij Bedelarij Desertie	?	1	1	0	Henderick Ruyerman (fs. Joan)
II 10	Diefstal Banbreuk Vervalsing geboorte- uittreksel	66	8	12	8	Frans Strymeers
II 11	Verkrachting	52	7	23	15	Piter Martens (fs. Jan) Joan Martens (fs. Jan) Piter Jacobs (fs. Joannes)

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef II (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
II 12	Plantsoensteken	18	5	7	6	Geeraert Du Faij (fs. Judocus)
II 13	Diefstal Landloperij	10	2	1	0	Jan Debaere (fs. Piter)
II 14	Huisvredebreuk	1	1	3	2	Piter Zeghers (fs. Laureyns)
II 15	Banbreuk (2) Slagen/verwondingen (3)	17	2	1	0	Paulus De Rop (fs. Joannes)
II 16	Roofoverval	?	3	3	1	?
II 17	Brandstichting	?	2	6	3	Jan Frans Martens (fs. Piter) Judocus Steyaert (fs. Frans) Judocus Blomme (fs. Judocus)
II 18	Bedrog/oplichterij (2)	208	16	31	14	Jan Geeraert (fs. Christophel)
II 19	Belediging/bedreiging Slagen/verwondingen	?	2	2	0	Carel Teerlynck (fs. Christophel)
II 20	Diefstal Banbreuk Landloperij	98	7	13	6	Jacques Philippe Loucheux (fs. Jacques)
II 21	Landloperij (2)	10	2	2	0	Piter De Smet (fs. Jan) Philippe Jacobus Vlaemynck
II 22	Beledigingen Slagen/verwondingen	38	4	6	5	Jan Baptiste Martens (fs. Lieven)
II 23	Bedreiging Slagen/verwondingen	30	5	7	5	Frans Mortir (fs. Joannes)
II 24	Bedreiging	?	2	4	4	?
II 25	Diefstal	65	13	19	11	Daneel De Veijlder (fs. Jan)
II 26	Dronkenschap	?	1	1	0	Joannes Christiaen Jooris
II 27	Landloperij	4	2	1	0	Louis Masson
II 28	(niet duidelijk)	?	1	1	0	Joannes Josephus Meert (fs. Nicolaes)
II 29	Slagen/verwondingen (3)	?	3	6	5	Piter Wallé (fs. Frans)

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef II (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
II 30	Diefstal (4) Bedrog (3)	79	8	12	10	Joannes Baptiste Verbanck (fs. Carel)
II 31	Bosshending	?	1	0	0	?
II 32	Huisvredebreuk Slagen/verwondingen Bedreigingen	?	2	4	4	?
II 33	Aanranding	?	3	1	3	?
II 34	Slagen/verwondingen Dronkenschap	?	1	1	0	Christophel De Jaegher (fs. Frans)
II 35	Slagen/verwondingen Bedreigingen	208	25	18	11	Livinus Van Aerde (fs. Jacobus)
II 36	Landloperij	13	1	2	0	Anne Lamotte (fa. Guillielmus)
II 37	Landloperij "bouleren" Diefstal (3) Bedrog	?	12	6	9	Cornelia Françoise Begijn (fa. Christiaen)
II 38	Valsmunterij	?	1	2	2	?
II 39	Diefstal (dief is voortvluchtig)	484	10	11	4	Francies De Dryver
II 40	Bedreiging/belediging Slagen/verwondingen "frauderen van genever"	25	7	10	6	Joannes Syngers (fs. Joannes) Lieven De Vriese (fs. Jan)
II 41	Verkrachting Moord	55	20	13	13	Andries Taillaerd (fs. Jacobus)
II 42	Diefstal	?	4	8	8	Lieven De Ro
II 43	Belediging/bedreiging Slagen/verwondingen Diefstal Dronkenschap	185	12	33	21	Jooris Wille (fs. Piter)
II 44	Slagen/verwondingen	17	3	4	3	Jacobus Wallebroeck (fs. Geeraert)
II 45	Diefstal (2)	?	2	4	4	?
II 46	Bedrog Diefstal	?	2	4	4	?

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef II (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
II 47	Diefstal (3) Landloperij	40	6	9	6	Pieter Van Renterghem (fs. Domien)
II 48	Diefstallen	481	31	73	37	Henricus De Bruycker (fs. Jan) Bernardinne Bruggeman (fa. Jan) Joannes Damiaen Van Hamme (fs. Christophel)
II 49	Huisvredebreuk	?	1	1	0	Marie Catharine Vereecken
II 50	Bedreiging Huisvredebreuk Aanranding	?	2	5	5	?
II 51	Slagen / verwondingen	?	2	2	0	Martinus Geernaert (fs. Mathys) Jan Bapte. Lootens (fs. Guillaume)
II 52	Slagen / verwondingen	?	7	13	5	Gillis Boone (fs. Francies)
II 53	Slagen / verwondingen	?	1	2	2	?
II 54	Landloperij Diefstal (3)	67	10	15	9	Matheys De Geselle (fs. Matheys)
II 55	Landloperij	?	1	1	0	Jan Montal (fs. François)
II 56	Landloperij Diefstal	2	2	1	0	Wynand Van Vale (fs. Jan)
II 57	Roofoverval	?	1	2	2	?
II 58	Doden van pasgeboren baby	74	7	10	5	Joanne Marie Tollenaere (fa. Jan)
II 59	Diefstal	186	18	35	16	Marten De Sutter (fs. Marten)
II 60	Doodslag	?	3	13	13	?
II 61	Valsmunterij	?	1	2	0	Anne Thérèse Waegemaeker (fa. Anthone) Louis Fleury (fs. Jan)
II 62	Desertie	1	1	1	0	Maximiliaen De Smet
II 63	Moord (?) Huisvredebreuk	?	2	3	4	?

Samenvattende tabel: omvang van het proces, steekproef II (vervolg)

Proces	Misdrijven	I.	II.	III.	IV.	V.
II 64	Diefstallen Bedrog Roofovervallen Landloperij (3)	318	35	78	41	Petrus De Cock (fs. Judocus) Stephanus Rottier (fs. Steven) Jacobus Roelants (fs. Jan)
II 65	Weerspannigheid	?	1	3	3	?
II 66	Minachting van justitie Bedreiging Slagen/verwondingen	?	1	1	0	Pieter Standaert (fs. Jan)
II 67	Bedreiging	?	1	1	1	?
II 68	Bosschending	?	3	11	10	Jan Van De Putte (fs. Carolus)
II 69	Diefstal	?	1	3	3	?
II 70	Diefstal (3) Landloperij Bedrog	136	9	12	6	Adrianus Van Botter- daele (fs. Jan)
II 71	Bedrog/oplichterij	88	3	4	2	Louis Fleury (fs. Jan)
II 72	Diefstal	?	1	1	0	Livinus Cabreau (fs. Jan)
II 73	Roofoverval	65	3	5	4	Paulus Tytgat (fs. Leo)

BIJLAGE II: Referenties van de processen

Steekproef I: 1715-1724.

RAG., Fonds Oudburg, Régistres sentences criminelles.

- Proces I 1 : nr. 2230, f° 54R e.v.
I 2 : nr. 2230, f° 56V e.v. (met aanvullingen in nr. 2510)
I 3 : nr. 2230, f° 78R e.v.
I 4 : nr. 2230, f° 79V e.v.
I 5 : nr. 2230, f° 86R e.v. (met aanvullingen in nr. 2510 en 2548)
I 6 : nr. 2230, f° 108V e.v.
I 7 : nr. 2230, f° 110V e.v. (met aanvullingen in nr. 2510)
I 8 : nr. 2230, f° 114R e.v. (met aanvullingen in nr. 2510)
I 9 : nr. 2230, f° 120R e.v.
I 10 : nr. 2230, f° 124R e.v. (met aanvullingen in nr. 2510)
I 11 : nr. 2230, f° 136R e.v.
I 12 : nr. 2230, f° 139R e.v. (met aanvullingen in nrs. 2493 en 2510)
I 13 : nr. 2230, f° 153R e.v.
I 14 : nr. 2230, f° 171V e.v.
I 15 : nr. 2230, f° 173R e.v. (met aanvullingen in nr. 2510)
I 16 : nr. 2230, f° 208V e.v.
I 17 : nr. 2230, f° 217R e.v.
I 18 : nr. 2230, f° 220R e.v.
I 19 : nr. 2230, f° 224R e.v.
I 20 : nr. 2230, f° 225R e.v.
I 21 : nr. 2230, f° 232R e.v.
I 22 : nr. 2230, f° 250V e.v.
I 23 : nr. 2230, f° 252R e.v.
I 24 : nr. 2230, f° 252V e.v.
I 25 : nr. 2230, f° 255V e.v.
I 26 : nr. 2230, f° 256V e.v.
I 27 : nr. 2230, f° 275R e.v.
I 28 : nr. 2230, f° 276R e.v.
I 29 : nr. 2230, f° 277V e.v.
I 30 : nr. 2230, f° 282R e.v.
I 31 : nr. 2230, f° 283V e.v.
I 32 : nr. 2230, f° 287V e.v.

Steekproef II: 1775-1784.

RAG., Fonds Oudburg, Régistres sentences criminelles.

- Proces II 1 : nr. 2241, f°125V e.v.
 II 2 : nr. 2241, f°130R e.v.
 II 3 : nr. 2241, f°132V e.v.
 II 4 : nr. 2241, f°148V e.v.
 II 5 : nr. 2241, f°158R e.v.
 II 6 : nr. 2241, f°159R e.v.
 II 7 : nr. 2241, f°172V e.v.
 II 8 : nr. 2241, f°181V e.v.
 II 9 : nr. 2241, f°196V e.v.
 II 10 : nr. 2241, f°197V e.v.
 II 11 : nr. 2241, f°224V e.v.
 II 12 : nr. 2241, f°256V e.v.
 II 13 : nr. 2241, f°260V e.v.
 II 14 : nr. 2241, f°266R e.v.
 II 15 : nr. 2241, f°267V e.v.
 II 16 : nr. 2242, f° 2R e.v.
 II 17 : nr. 2242, f° 4V e.v.
 II 18 : nr. 2242, f° 17V e.v.
 II 19 : nr. 2242, f° 57V e.v.
 II 20 : nr. 2242, f° 57V e.v.
 II 21 : nr. 2242, f°120R e.v.
 II 22 : nr. 2242, f°136R e.v.
 II 23 : nr. 2242, f°125R e.v.
 II 24 : nr. 2242, f°142V e.v.
 II 25 : nr. 2242, f°162R e.v.
 II 26 : nr. 2242, f°206R e.v.
 II 27 : nr. 2242, f°215V e.v.
 II 28 : nr. 2242, f°216R e.v.
 II 29 : nr. 2242, f°217R e.v.
 II 30 : nr. 2242, f°221R e.v.
 II 31 : nr. 2242, f°232R e.v.
 II 32 : nr. 2242, f°246R e.v.
 II 33 : nr. 2242, f°255R e.v.
 II 34 : nr. 2242, f°279V e.v.
 II 35 : nr. 2242, f°290R e.v. ; nr. 2243, 26R e.v.
 II 36 : nr. 2242, f°291V e.v.
 II 37 : nr. 2242, f°317R e.v. ; nr. 2243, f°1R e.v.
 II 38 : nr. 2242, f°344R e.v.
 II 39 : nr. 2243, f° 19V e.v. ; nr. 2244, f°115V e.v. ; nr. 2245,
 f° 190V e.v.
 II 40 : nr. 2243, f° 41V e.v.
 II 41 : nr. 2243, f° 69V e.v.
 II 42 : nr. 2243, f°197R e.v.
 II 43 : nr. 2243, f°206R e.v.
 II 44 : nr. 2243, f°211R e.v.

- II 45 : nr. 2243, f°223R e.v.
- II 46 : nr. 2243, f°225V e.v.
- II 47 : nr. 2243, f°229V e.v.
- II 48 : nr. 2243, f°248R e.v. ; nr. 2244, f°82R e.v. ; nr. 2245, f° 17V e.v.
- II 49 : nr. 2243, f°287V e.v.
- II 50 : nr. 2243, f°301R e.v.
- II 51 : nr. 2243, f°308V e.v. ; nr. 2244, f° 10V e.v.
- II 52 : nr. 2244, f° 35R e.v.
- II 53 : nr. 2244, f° 40R e.v.
- II 54 : nr. 2244, f° 41V e.v.
- II 55 : nr. 2244, f°162R e.v.
- II 56 : nr. 2244, f°183R e.v.
- II 57 : nr. 2244, f°203V e.v.
- II 58 : nr. 2244, f°207R e.v.
- II 59 : nr. 2244, f°324V e.v. ; nr. 2245, f° 1R e.v.
- II 60 : nr. 2245, f° 32R e.v.
- II 61 : nr. 2245, f°108R e.v.
- II 62 : nr. 2245, f°111V e.v.
- II 63 : nr. 2245, f°132V e.v.
- II 64 : nr. 2245, f°192R e.v. ; nr. 2246, f° 1R e.v.
- II 65 : nr. 2245, f°246V e.v.
- II 66 : nr. 2246, f° 25V e.v.
- II 67 : nr. 2246, f° 78V e.v.
- II 68 : nr. 2246, f° 80R e.v.
- II 69 : nr. 2246, f° 91R e.v.
- II 70 : nr. 2246, f° 93R e.v.
- II 71 : nr. 2246, f°169R e.v.
- II 72 : nr. 2246, f°206R e.v.
- II 73 : nr. 2246, f°242R e.v.